

УДК 378.022

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.33>**С. В. Майданенко**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»

РОЗВИТОК ДУХОВНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ ВІДПОВІДНО ДО НАДБАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті розкрито суть поняття «духовна обдарованість», «духовні здібності». Розкрито відмінності між людиною високодуховною та людиною високоінтелектуальною. Щодо духовних здібностей зазначено, що найчастіше в літературі поняття «духовні здібності» – це інтегральний прояв інтелекту і духовності особистості. Також визначено, що при розгляді здібностей ми маємо справу із суб'єктом діяльності, тобто духовні здібності становлять сутність індивідуальності людини. Становлення обдарованої дитини, творчо мислячої особистості зумовлене також морально-психологічною установкою. Духовна обдарованість передусім знаходить прояв у спрямованості особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності самопізнання, самовдосконалення та самореалізацію. Зазначено, що у психолого-педагогічних дослідженнях перевага надається розробці проблеми виявлення та розвитку інтелектуальних і творчих здібностей особистості. Встановлено, що найбільш ефективним підходом до розвитку духовної обдарованості є залучення учнів до творчої соціально значущої діяльності. Саме наявність творчого компонента в цьому разі виступає гарантією збереження свободи волі школярів, активізує самосвідомість учнів. Суб'єктно-ціннісний тип саморегуляції, що притаманний обдарованій особистості, визначає її особливості її духовних інтенцій. Вони вирізняються високими стандартами, спрямованістю на загальнолюдські цінності, внутрішньою детермінованістю та дієвістю. Виокремлено потреби, якими обдарована особистість вирізняється з-поміж інших і які характеризують її як окремий психологічний тип. Це потреби в пізнанні, визнанні, творчості, розвитку здібностей, суб'єктності, самоідентичності, сенсі життя. Високодуховна людина характеризується, перш за все, моральними якостями, прагненням до гармонії. З давніх часів, за народними традиціями, високодуховною вважалася людина мудра, чесна, здатна прийти на допомогу. Така людина усвідомлює свою причетність до всього, що у світі відбувається.

Ключові слова: духовні здібності, духовна обдарованість, високодуховна людина, духовність, обдаровані діти, обдарованість.

Постановка проблеми. Обдаровані діти – золотий запас нації, її інтелектуальна еліта, гордість і надія України, джерело її авторитету у світі. Внаслідок стрімкого прогресу в різних сферах життя і діяльності (це, зокрема, технічний і науковий прогрес, зміни в політичному та соціальному житті) щодня росте потреба в талановитих людях, як були б духовно обдарованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання обдарованості досліджували такі вчені: В.О. Ананьєв, Л.Ф. Бурлачук, М.С. Гільбух, Б.М. Виготський, А.Г. Зверева, А.Й. Капська, А.Г. Коваль, А.М. Матюшкін, Ю.З. Тєплов, С.В. Тітова та інші. Питання особливостей обдарованих учнів були в полі зору Н.С. Лейтеса, Г.С. Костюка, В.О. Моляко, Я.Н. Пономарьова. Відомий дослідник В. Штерн під обдарованістю розумів здатність свідомості пристосувати людину до нових вимог. В останні роки розкриттю особливостей розвитку творчих здібностей вчителя, необхідних для ефективної роботи з обдарованими дітьми, присвячені праці Л. Мітіної, Т. Паніної, В. Рибалки, Н. Устинової, В. Шадрікова, Г. Саленгуліної. В Україні практично

відсутні програми створення умов для виявлення та розвитку обдарованих дітей, тому обдарованими найчастіше вважаються просто успішні учні з певними рисами характеру. Необхідно зазначити, що є різні види обдарованості, серед них духовна обдарованість є чи не найменш дослідженою. Це зумовлюється складністю діагностики кількісних і якісних показників феноменів духовного порядку.

Мета статті. Головна мета роботи – розкрити суть поняття «духовна обдарованість», «духовні здібності», з'ясувати розвиток духовної обдарованості дітей відповідно до надбань українського народу.

Виклад основного матеріалу. Е.О. Помиткін розглядає специфіку організації психолого-педагогічних умов, які сприяють розвитку духовної обдарованості учнівської молоді. Науковець зазначає, що духовна обдарованість, передусім, знаходить прояв у спрямованості особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності самопізнання, самовдосконалення та самореалізації. Як правило, діти, яким притаманна духовна обдарованість, виявляють активний інтерес до проблем світу, неначе дитина усвідомлює

поклик до розв'язання таких суперечностей, як життя і смерть, знедолені та ображені діти [3]. О.Л. Музика стверджує, що незважаючи на те, що поняття «духовність» є загальним і межовим, його науковий аналіз має робитися винятково в межах об'єкт-предметного співвідношення тієї чи іншої науки. На її думку, поняття «духовність» протистоїть матеріальному, але цієї умови, вочевидь, недостатньо для психологічного аналізу. Низка людських потреб і мотивів їх задоволення, таких як потреби в домінуванні, визнанні, належності, статусні мотиви, мають мало спільного з матеріальним продуктом, а в багатьох випадках – і з духовністю також [4]. Ще один психологічний індикатор духовності – це така діяльність особистості, яка сприяє розвитку й процвітанню спільноти, в ідеальному варіанті – всього людства [1].

Тлумачні словники свідчать, що обдарованість походить від слова «дар». За народною педагогікою, дитина – дар Божий. Слово «дитина» походить від «детент» – «годоване груддю», «дхоїтент» – «нагодована, молода істота», говориться у словнику сучасної української мови [4].

Щодо поняття «духовний», наголосимо, що в старослов'янському словнику (за рукописами X–XI ст.) під редакцією Р. Вечорки, Цейтлін можна також довідатись, що слово «духовний» має значення «относящийся к Духу».

У тлумачному словнику Даль трактує поняття Дух так: «Относя это слово к человеку, иные разумют душу его, иные же видят в душе только то, что дает жизнь плоти, а в духе высшую искру Божества, ум и волю, или же стремление к небесному. Духовность же составляющая Духовного. Человек в своем теле – это орудие для проявления Духа и Души».

Найчастіше в літературі поняття «духовні здібності» означає інтегральний прояв інтелекту і духовності особистості. Значним творцем може бути тільки людина з великим духовним змістом, як підкреслював В.М. Теплов.

Якщо здібності виявляються в діяльності, то духовні здібності визначають учинок. Якщо у процесі розгляду здібностей ми маємо справу із суб'єктом діяльності, то в духовних здібностях виявляється особистість, тобто духовні здібності становлять сутність індивідуальності людини.

Становлення обдарованої дитини, творчо мислячої особистості зумовлено також морально-психологічною установкою, яка диктує шукати собі підтримку не стільки в інших людях і сприятливих зовнішніх обставинах, а перш за все в собі самому, у своєму внутрішньому духовному світі, переповненому вірою в себе і своє покликання [1].

О.Л. Музика вказує, що, розглядаючи категорію духовної обдарованості, варто зупинитися на психологічних відмінностях між людиною високодуховною та людиною високоінтелектуальною.

Високоінтелектуальна і навіть творчо обдарована людина може бути егоїстичною і застосовувати набуті знання та вміння на шкоду іншим [4].

Високодуховна людина характеризується, перш за все, моральними якостями, прагненням до гармонії. З давніх часів, за народними традиціями, високодуховною вважалася людина мудра, чесна, здатна прийти на допомогу. Така людина усвідомлює свою причетність до всього, що у світі відбувається.

Духовна обдарованість знаходить прояв у спрямованості особистості на духовні цінності: гуманістичні, естетичні, екологічні, цінності самопізнання, самовдосконалення та самореалізації. Як правило, діти, яким притаманна духовна обдарованість, виявляють активний інтерес до проблем світу, неначе дитина усвідомлює поклик до розв'язання таких суперечностей, як життя і смерть, знедолені та ображені діти [2].

Мудрі люди завжди прагнули до того, щоб людина спрямовувала свої устремління на необхідність пізнання своєї внутрішньої, невидимої течії буття: пізнання себе, свого роду, свого народу, своєї землі, інших народів і земель, всесвіту. І коли людина «пізнає себе» (Г.Сковорода), вона побачить свою дорогу в житті та дасть їй живе продовження і для своїх нащадків.

У лекції «О воспитании детей» в розділі «Общие условия семейного воспитания», А. Макаренко говорив: «Прежде всего обращаем ваше внимание на следующее: воспитать ребенка правильно и нормально гораздо легче, чем перевоспитывать. Правильное воспитание с самого раннего детства – это вовсе не такое трудное дело, как многим кажется. По своей трудности это дело по силе каждому человеку, каждому отцу и каждой матери. Хорошо воспитать своего ребенка легко может каждый человек, если только он этого действительно захочет, а кроме того, это дело приятное, радостное, счастливое».

Постає також питання, як і коли починати розвивати дитину. Звернемось до народної педагогіки. Раніше батьки знали, коли зачати маля, і зачавши, ставились до нього з розумінням, що в утробі матері вже є хтось третій, який все чує та живе життям батьків. Батьки знали, що своє маля треба оберігати від темних сил. Тільки зрозумівши, що вагітна, мати сама складала колискову пісню, бо знала, що колискова – це не тільки «снадійна пілюля», а сильний оберіг для дитини. В колискових піснях співалось частіше про котів, тому що наші пращури вважали, що кішка стоїть на рубежі між темним світом і явним та буде захищати маля. Кожна мати хотіла щасливої долі для своєї дитини. Саме тому вона складала колискову сама, вкладаючи сакральний зміст у неї, тим самим програмує майбутнє своєї дитини. Наприклад: «Сон поведе тебе в світ дивовижний.

Ти свою ручку йому протягни. Зустріне Любов променистою піснею – хлопець на Чумацьком шляху. Шлях цей збудований, щоби зустріла ти там половинку свою, Свою половиночку, Бога краплиночку, серцем своїм ти її обігрій. Будете вічно ви, будете разом ви жити на чудовій землі».

Коли народжувалось маля, батьки розуміли, що треба з перших днів розвивати дитину, не тільки фізичне тіло, а й органи почуттів та інтелект. Але щоб розвивати інтелект дитини, вона мала бути підготовлена до цього, тобто згармонізована. Батьки складали забавлянки «Сорока-ворона», «Гулі», «Іде коза рогата» та інші. Вони налаштували маля на біоритми батьків та природи. Наприклад, «Сорока-ворона». Мізинець означав серцевий меридіан, мати брала цей палець маляти і промовляла: «Цьому дала», і енергія проходила по цьому меридіану. Де була якась енергетична пробка, вона зникала, і так далі з усіма пальцями. Велика увага приділялась великому пальцю – це легеневий меридіан, який пов'язаний із головою. Тобто мати робила «масаж» мозку, таким чином відбувалась гармонізація дитини і програмування: хто не працює, той не їсть.

До року дитину нікому не показували. В три роки не виводили в світ. Діти бігали в довгих сорочках із льону, і тільки в сім років було свято підпоясування хлопчиків і закосичування дівчат. У сім років дитину вчили контролювати свої емоції, бо вважали, що емоції від лукавого, та вчили розвивати свої почуття. Батьки знали, що людина складається не тільки із фізичного тіла і треба розвивати тіло маляти та його душу.

О. Івануць вказує, що так уже природно склалися, що на батьків покладено головну відповідальність за вирощування власних дітей, організацію життя родини, визначено їх як найперших вихователів. Тому і родовід вихователів іде від матері, батька, від сім'ї. Сім'я є тим могутнім феноменом, який найтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних і кровних зв'язків. Основні функції сім'ї полягають у тому, щоб відтворювати і продовжувати рід людський, виховувати дітей, передавати молодому поколінню матеріальні та духовні цінності, життєвий досвід, трудові вміння й навички, здійснювати підготовку молоді до сімейного життя. Але, щоб добре жила і продовжувала свій рід сім'я, вся увагу зосереджували на дитині [1].

У розвитку здібностей, обдарованості великого значення надавалося і віковим особливостям дитини. Для кожного сенситивного періоду розвитку дітей, з огляду на різні особливості, є певні етнопедагогічні засоби, які спрямовані на розвиток духовності дитини, засвоєння нагромаджених культурних цінностей, ідей, розширення знань, розвиток творчих здібностей, уможливають молодим поколінням реальний особистісний вибір в естетично-творчому відродженні в серцях

і душах вершинних здобутків духовності минулих епох [3].

Безперечно, забезпечення розвитку духовної обдарованості молоді на сучасному етапі вимагає не тільки науково обґрунтованих підходів, але й специфічних інноваційних технологій. Методичний арсенал вчителя, психолога варто доповнювати технологізованими психолого-педагогічними засобами самореалізації духовної обдарованості учнів старших класів. Зростання самосвідомості, активізація життєвого та професійного самовизначення старшокласників зумовлюють специфічну складність і багатовимірність принципів побудови подібних технологій [1].

Дослідження, проведені в цьому руслі, свідчать, що найбільш ефективним підходом до розвитку духовної обдарованості є залучення учнів до творчої соціально значущої діяльності. Саме наявність творчого компонента в цьому разі виступає гарантією збереження свободи волі школярів, активізує самосвідомість учнів. Соціальна значущість діяльності сприяє життєвому та професійному самовизначенню старшокласників, а духовна спрямованість, яка на практиці забезпечується засобами врахування компонентів духовних цінностей, зумовлює самореалізацію саме духовної обдарованості молоді [2]. У розвитку здібностей, обдарованості великого значення надавали і віковим особливостям дитини. Для кожного сенситивного періоду розвитку дітей, з огляду на різні особливості, існують певні етнопедагогічні засоби, які спрямовані на розвиток духовності дитини, засвоєння нагромаджених культурних цінностей, ідей, розширення знань, розвиток творчих здібностей, які уможливають молодим поколінням реальний особистісний вибір в естетично-творчому відродженні в серцях і душах вершинних здобутків духовності минулих епох.

Безперечно, забезпечення розвитку духовної обдарованості молоді на сучасному етапі вимагає не тільки науково обґрунтованих підходів, але й специфічних інноваційних технологій. Методичний арсенал вчителя, психолога варто доповнювати технологізованими психолого-педагогічними засобами самореалізації духовної обдарованості учнів старших класів. Зростання самосвідомості, активізація життєвого та професійного самовизначення старшокласників зумовлюють специфічну складність і багатовимірність принципів побудови подібних технологій [1].

Висновки і пропозиції. Дослідження, проведені в цьому руслі, свідчать, що найбільш ефективним підходом до розвитку духовної обдарованості є залучення учнів до творчої соціально значущої діяльності. Саме наявність творчого компонента в цьому разі виступає гарантією збереження свободи волі школярів, активізує самосвідомість учнів. Соціальна значущість діяльності сприяє життєвому та професійному

самовизначенню старшокласників, а духовна спрямованість, яка на практиці забезпечується засобами врахування компонентів духовних цінностей, зумовлює самореалізацію саме духовної обдарованості молоді.

Також підкреслимо, що духовна обдарованість – це основа інших видів обдарованості, в тому числі і художньої. Почуття краси навколишнього миру, здатність бачити, помічати і сприймати прекрасне, вміння жити у гармонії з природою – все це різні прояви духовної обдарованості. Специфічний її вид – здатність помічати і сприймати надзвичайне – є рідким і особливо цінним даром людини, який потребує своєчасного розвитку і захисту в наш складний час.

Подальших наукових пошуків потребує виявлення мотивації активної участі педагогів у роботі з обдарованими дітьми як на Заході, так і в Україні.

Список використаної літератури:

1. Івануць О. Роль сім'ї у процесі соціалізації обдарованих дітей. *Психолог*. 2009. Берез. (№ 11/12). С. 56–58.
2. Карпенко Н.А. Розуміння батьками проявів дитячої обдарованості як творчий процес. *Обдарована дитина*. 2008. № 8. С. 45–54.
3. Линьова І.О. Вплив родини на розвиток обдарованості дитини. *Обдарована дитина*. 2006. № 5. С. 41–45.
4. Музика О.Л. Духовність обдарованої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до дослідження. *Актуальні проблеми психології* : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том ІХ: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Випуск 9. Київ : Талком, 2016. С. 357–367.

Maidanenko S. The development of the spiritual gift of children in accordance with the heritage of the Ukrainian people

In the article the essence of the concept of spiritual gift, spiritual abilities is revealed. The differences between a high-spirited person and a highly intelligent person are revealed. Concerning spiritual abilities, it is noted that most often in the literature the concept of spiritual abilities is an integral manifestation of the intelligence and spirituality of the individual. If abilities are manifested in activity, then spiritual abilities determine action. It is also determined that when considering the abilities we are dealing with the subject of activity, then the spiritual abilities reveal the personality, that is, the spiritual abilities make up the essence of the individual person. The self-giving of a gifted child, a creatively minded person, is also conditioned by a moral and psychological setting that dictates seeking support not so much in other people and favorable external circumstances, but above all in oneself, in their inner spiritual world, overflowing with self-belief and vocation. Studies conducted along this line indicate that the most effective approach to developing spiritual giftedness is to involve students in creatively meaningful social activities. It is the presence of the creative component, in this case, that guarantees the preservation of the free will of the students, activates the students' self-awareness. The social significance of the activity contributes to the life and professional self-determination of high school students, and the spiritual orientation, which in practice is provided by means of taking into account the components of spiritual values, determines the self-realization of the spiritual gift of young people. We also emphasize that spiritual endowment is the basis of other endowments, including artistic endowment. Feeling the beauty of the world around you, the ability to see, notice and perceive the beautiful, the ability to live in harmony with nature – these are all different manifestations of spiritual gift.

Key words: *spiritual abilities, spiritual gift, high-spirited person, spirituality, gifted children, giftedness.*